

PRAKTYCZNE ASPEKTY UTRZYMANIA OWIEC I KÓZ W GOSPODARSTWACH EKOLOGICZNYCH

ALDONA KAWĘCKA, MARTA PASTERNAK | ZAKŁAD HODOWLI OWIEC I KÓZ,
INSTYTUT ZOOTECHNIKI PIB, BALICE K. KRAKOWA

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie”.

Institucja Zarządzająca PROW na lata 2014-2020 – Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
Operacja realizowana przez Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu,
współfinansowana jest ze środków Unii Europejskiej w ramach Schematu II Pomocy Technicznej „Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich”
Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020

Zgodnie z definicją, **rolnictwo ekologiczne** jest systemem zarządzania gospodarstwem i produkcji żywności, łączącym praktyki najkorzystniejsze dla lokalnego środowiska i klimatu, różnorodności biologicznej i ochrony zasobów naturalnych przy zastosowaniu wysokich norm dobrostanu zwierząt i etycznej produkcji zwierzęcej. Podstawowe zasady ekologicznego chowu zwierząt to: przestrzeganie wysokich norm dotyczących dobrostanu zwierząt, ograniczenie stosowania środków zewnętrznych (zwierzęta, pasze, nawozy), leczenie zwierząt metodami naturalnymi oraz powiązanie chowu z gruntami rolnymi.

Podstawowym źródłem paszy w żywieniu owiec i kóz jest pastwisko, odgrywające obok typowych pasz gospodarskich, jak kiszonka, okopowe, siano i słoma, istotną rolę w gospodarstwach ekologicznych. Owce i kozy są cennym źródłem produktów takich jak mięso, mleko, skóry oraz wełna. Mleko, mięso oraz ich przetwory mają wysoką wartość odżywczą i dietetyczną, spełniają także kryteria stawiane żywności funkcjonalnej. Utrzymanie tych gatunków pozwala spełnić priorytetowe założenie rolnictwa ekologicznego, jakim jest dbałość o zachowanie bioróżnorodności gatunkowej roślin i zwierząt, co czyni je szczególnie przydatnym do chowu w tego typu gospodarstwach.

Rozpoczęcie produkcji ekologicznej należy zacząć od wyboru jednostki certyfikującej (<https://www.gov.pl/web/ijhars/jednostki-certyfikujace>) i złożenia wniosku o poddanie się systemowi kontroli. Przejście z systemu konwencjonalnego na ekologiczny wiąże się z tzw. okresem **konwersji** pod nadzorem jednostki certyfikującej, bez prawa znakowania produktów jako ekologiczne. Jeżeli na produkcję ekologiczną przestawiane jest całe gospodarstwo, okres konwersji wynosi 2 lata. W przypadku, gdy do gospodarstwa ekologicznego wprowadzane są zwierzęta nieekologiczne, długość okresu konwersji w przypadku owiec wynosi 6 miesięcy.

Bardzo istotną sprawą jest **dobór ras do produkcji ekologicznej**. W systemie ekstensywnej produkcji najlepiej sprawdzają się rodzime, lokalne rasy owiec, które przez całe pokolenia bytowania w danym środowisku, są do niego doskonale przystosowane. **Owce ras rodzimych** dobrze wykorzystują pastwisko, są odporne na niekorzystne warunki atmosferyczne, niskie temperatury czy długotrwałe opady, a także są odporne na choroby związane ze stadnym wypasem, takie jak kulawka, czy zarobaczenia. W naszym kraju rasy rodzime stanowią większość pogłowia owiec, a obecnie 17 ras objętych jest programami ochrony zasobów. Do ras najlepiej spełniających te warunki zaliczyć należy **owce górskie**, które od wieków były i są wypasane górach. Na terenie całego kraju, doskonale sprawdzi się **wrzosówka**, mało wybredna w żywieniu **świniarka** oraz doskonała mięsna rasa **czarnogłówka**. W gospodarstwach ekologicznych można również utrzymywać nieco bardziej wymagające rasy o użyteczności mięsno-wełnistej: na nizinach dobrze sprawdzi się **owca wielkopolska**, w nadmorskich rejonach kraju **owca pomorska**,

na pojezierzu **owca kamieniecka**, na pogórzu – **polska owca pogórze**. Rasy te są szczególnie przydatne do produkcji ekologicznej, w której preferowany jest system pastwiskowy bądź pastwiskowo-alkierzowy. W małych gospodarstwach można z powodzeniem utrzymywać **owce olkuskie** o wysokiej plenności.

W gospodarstwach ekologicznych utrzymywane mogą być różne rasy kóz, zarówno rodzime, takie jak **karpacka**, **sandomierska** czy **kazimierzowska**, jak i rasy typowo mleczne – **biała uszlachetniona**, **saaneńska**, **alpejska** czy ogólnoużytkowe jak **anglonubijska**, **kozy bezrasowe** i **mieszanie**.

Koza karpacka to najliczniejsza obecnie rasa rodzima, odznaczająca się cechami charakterystycznymi dla populacji autochtonicznych, takimi jak duża odporność i zdrowotność, długowieczność i dobra plenność, doskonałe przystosowanie do trudnych warunków środowiska, niewybredność w doborze pasz. Od kóz karpackich uzyskać można około 300 kg mleka po okresie odchowu koźląt.

Realizacja programu ochrony ras rodzimych umożliwiła otrzymanie dodatkowych subwencji w ramach *Interwencji 8.6. Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie Wariant 6.3. Zachowanie lokalnych ras owiec oraz Wariant 6.5. Zachowanie lokalnych ras kóz*. Pomoc przyznawana jest rolnikom, którzy realizują programy ochrony zasobów genetycznych dla rodzimych ras owiec, koordynowane przez Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy (<http://www.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/>).

Zwierzęta utrzymywane ekologicznie powinny być urodzone i chowane w gospodarstwach ekologicznych. W przypadku, gdy stado jest tworzone po raz pierwszy, można do niego wprowadzić jagnięta i koźlęta w wieku poniżej 60 dni. W przypadku odnawiania stada można zakupić nieekologiczne dorosłe samce i samice nieródki ssaków, które od momentu wprowadzenia do stada muszą być chowane zgodnie z zasadami rolnictwa ekologicznego (maksymalnie 20% dorosłych owiec).

Zasady żywienia w gospodarstwie ekologicznym i konwencjonalnym nie różnią się w odniesieniu do ilości dostarczanych zwierzętom składników pokarmowych, a jakości pasz i systemu utrzymania owiec. Prawidłowe żywienie jest podstawowym warunkiem, obok zachowania dobrostanu, doboru rasy, uzyskania dobrych wyników produkcyjnych, z uwzględnieniem racjonalnego użytkowania pastwisk i produkcji pasz we własnym zakresie.

Pasze objętościowe powinny stanowić przynajmniej 60% suchej masy skarmianych pasz w ciągu roku. Podstawą żywienia przeżuwaczy jest świeża zielonka. Siano, susze są również bardzo wartościową paszą; słoma mimo małej wartości odżywczej, odgrywa w żywieniu przeżuwaczy dużą rolę, nadaje dawce pokarmowej odpowiednią objętość, powodując uczucie sytości oraz wpływa na prawidłowe funkcjonowanie przewodu pokarmowego. W żywieniu owiec znajduje zastosowanie słoma owsiana i w nieco mniejszym stopniu

(ze względu na ości) słoma z jęczmienia jarego. Kiszzonki, sianokiszzonki, kiszzonki z traw są paszą smaczną, zdrową, pełnowartościową, a zarazem najtańszą w zimowym żywieniu owiec; najczęściej stosowana jest kiszzonka z kukurydzy oraz kiszzonka z traw jako pasza mlekopędna, w praktyce najczęściej stosuje się ją dla matek karmiących. Okopowe są paszami łatwo strawnymi i w okresie zimy stanowią dobrą paszę dietetyczną, zwłaszcza marchew i buraki półcukrowe; są to pasze mlekopędne, zalecane dla matek kotnych i karmiących, a także dla jagniąt (marchew, buraki i liście buraków, rzepa i ziemniaki (kiszzone lub parowane)). Pasze treściwe charakteryzują się wysoką koncentracją składników pokarmowych, zawierają duże ilości suchej masy i mało włókna; pasze niskobiałkowe jak ziarno i otręby zbóż; ziarno owsa – w żywieniu owiec ma największe zastosowanie; ziarno pszenicy i jęczmienia; ziarno kukurydzy – szczególnie w tuczu jagniąt rzeźnych; średnobiałkowe nasiona roślin strączkowych (bobik, łubin, groch, peluszką).

Wypas strzeżony owiec górskich w Pieninach

W produkcji ekologicznej nie wolno stosować półproduktów pochodzących z nasion roślin oleistych, z których olej pozyskiwano na drodze chemicznej (np. poekstrakcyjną śrutę sojową lub rzepakową) oraz syntetycznych dodatków paszowych i pasz modyfikowanych genetycznie (GMO). Zabronione jest dodawanie do pasz antybiotyków, kokcydiostatyków, stymulatorów wzrostu, syntetycznych witamin, mocznika, barwników. Dopuszczalne jest natomiast skarmianie makuchów z roślin oleistych tłoczonych na zimno, wysłodków buraczanych suchych, pod warunkiem, że produkty te pochodzą z certyfikowanej uprawy ekologicznej i nie przekraczają 40 % dziennej dawki w suchej masie.

Odchowiwane jagnięta i koźleta w gospodarstwie muszą być żywione naturalnym mlekiem przynajmniej do 45 dnia życia.

System chowu w gospodarstwie ekologicznym opiera się na maksymalnym wykorzystaniu pastwisk, stosownie do ich dostępności w różnych porach roku. Ruń pastwiskowa jest najlepszą paszą dla przeżuwaczy - jest łatwostrawna, mlekopędna i bogata w składniki pokarmowe. Dla większości przeżuwaczy, w runi pastwiska powinny dominować trawy (60-80%), udział roślin bobowatych powinien mieścić się z granicami 10-30%, zaś resztę (10-15%) powinny stanowić zioła. Najwartościowszymi gatunkami traw zalecanymi do stosowania w mieszankach pastwiskowych są: życica trwała, wiechlina łąkowa, kupkówka pospolita, kostrzewa łąkowa i tymotka łąkowa. Często stosuje się także dodatek, mietlicy olbrzymiej i rozłogowej formy kostrzewy czerwonej. Z roślin bobowatych drobnonasiennych najważniejszym gatunkiem jest koniczyna biała. Zwierzęta na pastwisku muszą mieć

stały dostęp do świeżej wody.

Na pastwiska dla owiec nadają się tereny zadarnione i odpowiednio suche. Owce przygryzają ruń bardzo nisko i selektywnie, dlatego należy pamiętać, że okres odrostu roślin jest dłuższy. Owce powinno się wprowadzać na ruń o wysokości 6-8 cm. Chętnie zjadają kostrzewę łąkową, kupkówkę pospolitą, tymotkę łąkową, życicę trwałą, mietlicę pospolitą. Z roślin bobowatych najlepsza jest koniczyna biała, która dobrze utrzymuje się w miejscach nadmiernie spaszonych, bujnie rośnie w miejscach koszarzonych i nawożonych obornikiem. Wyjątkowo dużą smakowitością dla owiec odznaczają się zioła, zwłaszcza babka lancetowata, brodawnik zwyczajny, krwawnik pospolity, mniszek pospolity i przywrotniki.

Ruń pastwiskowa powinna być podstawą żywienia koźląt, kóz mlecznych i rozplodników. Pastwiska dla kóz mogą mieć różne ukształtowanie terenu, ale ważne jest, aby były suche. W kwaterowym chowie kóz okres przebywania na kwaterze musi być jak najkrótszy (około 2 dni), co zapobiega marnowaniu paszy i niszczeniu runi. Wypas na pastwisku powinien trwać 150-160 dni, po 6-8 godzin dziennie. Dorosła koza z przychówkiem potrzebuje około 0,15 ha. Kozy selektywnie pobierają rośliny na pastwisku, w pierwszej kolejności wybierają lucernę i koniczynę, a następnie trawy: życicę, kupkówkę i kostrzewę. Chętnie wyjadają chwasty, takie jak łopian, mniszek lekarski, piołun, cykorja, liście chrzanu, babka, szczaw i pokrzywa. Przysmakami kozim jest kora drzew oraz liście, pędy i gałęzie różnych drzew liściastych i krzewów.

Wypas kwaterowy uważany jest za najbardziej racjonalny sposób użytkowania pastwisk. W zależności od przyjętego harmonogramu wypasu zwierzęta na kwaterach przebywają od 1 do 5 dni i po spasieniu wszystkich kwater, wracają na pierwszą kwaterę. Wypas wolny to najstarszy sposób użytkowania pastwiska, zalecany jest na terenach trudnych. Wypas wolny jest niskonakładowy, wymaga tylko sporadycznego nadzoru nad stadem. Zabiegi pielęgnacyjne wykonywane są rzadko, zredukowane są także koszty urządzeń pastwiskowych (tylko wodopoje). Wypas strzeżony - w systemie tym kolejne powierzchnie do wypasu wyznacza pasterz, który kieruje stado w określone miejsca. Zaletą tego systemu wypasu jest możliwość prowadzenia go w każdych warunkach terenowych, bez konieczności stosowania wygradzeń. Wadą jest konieczność całodobowego nadzoru nad zwierzętami i wynikające z tego znaczne nakłady na robociznę.

Wypas kwaterowy kóz karpackich

Odpowiednie warunki utrzymania i zapewnienie dobrostanu zwierzętom dotyczą chowu i hodowli bez względu na rodzaj produkcji. Budynek inwentarski musi zapewnić zwierzętom przestrzeń do swobodnego poruszania się, dostęp do paszy i wody oraz odpowiednie warunki mikroklimatyczne, a ich konstrukcja musi umożliwiać ich dokładne czyszczenie i dezynfekcję. Każdy hodowca zobowiązany jest do doglądania swoich zwierząt co najmniej raz dziennie. Owce i kozy to zwierzęta stadne, zwykle utrzymywane grupowo. W pomieszczeniach powinno być dużo wygodnej, czystej i suchej powierzchni do leżenia lub wypoczynku. Za ściółkę powinna służyć słoma lub inny odpowiedni naturalny materiał.

Jedną z ważniejszych zasad w rolnictwie ekologicznym jest utrzymywanie takiej obsady zwierząt, by nie przekroczyć 170 kg N pochodzącego z nawozów naturalnych na 1 ha UR. Maksymalna liczba owiec przypadająca na 1 ha i odpowiadająca wspomnianej wartości wynosi 15 szt. Wyższa obsada, wymaga dysponowania umową z innym gospodarstwem ekologicznym na zagospodarowanie ponadnormatywnej ilości obornika. Obornik owczy uważany jest za jeden z najlepszych w procesach nawożenia.

Profilaktyka i leczenie z wykorzystaniem naturalnych środków i cyklicznie zabiegi pielęgnacyjne i zdrowotne, pozwalają zapobiec chorobom i utrzymać zwierzęta w dobrej kondycji. W przypadku gospodarstwa ekologicznego, zalecane jest stosowanie naturalnych środków: ziół, dodatków fitogenicznych i preparatów homeopatycznych. W profilaktyce chorób pasożytniczych dużą rolę odgrywa dostęp do czystej, nie skażonej odchodami wody. Dodatki roślinne podawane w żywieniu zwierząt gospodarskich to zioła i przyprawy w mieszankach świeżych oraz suszonych, olejki eteryczne, preparaty ziołowe zawierające różne substancje roślinne, pozyskiwane jako wyciągi. Zioła pobudzają apetyt, działają jako regulatory funkcji trawiennych (tymianek,

kminek), spełniają funkcje osłonowe (len), działają jako regulatory przemiany materii (kozieradka, rdest ptasi), przeciwbiegunkowo, antybakteryjnie i przeciwzapalnie (czosnek, cebula, szaflwia), przeciwgrzybiczo (lawenda). Wykazują działanie anaboliczne (cebula, czosnek), zmniejszają podatność na stres, wzmacniają system immunologiczny (jeżówka) i niwelują negatywny wpływ substancji antyodżywczych. Stosowanie preparatu zawierającego olejki eteryczne z oregano i cytrusów wpływa na obniżenie ekstensywności inwazji pierwotniaków z rodzaju Eimeria (kokcydia) oraz nicieni żołądkowo-jelitowych. Wiele ziół wpływa na wzrost wydajności mlecznej owiec i kóz, są to m.in. pokrzywa zwyczajna, kminek zwyczajny, kozibród łąkowy, brodawnik zwyczajny. Działanie antybakteryjne, poprawiające stan zdrowotny wymion, wykazuje wyciąg z jeżówki pospolitej, rumianek pospolity, kminek zwyczajny, nagietek lekarski.

Jeżeli pomimo wprowadzenia wszystkich środków zapobiegawczych, mających na celu zapewnienie zdrowia, zwierzęta zachorują lub ulegną zranieniu, należy natychmiast przystąpić do ich leczenia, a w razie konieczności odizolować w odpowiednich do tego celu pomieszczeniach oraz zapewnić opiekę weterynaryjną. W przypadku konieczności zastosowania leków tradycyjnych, należy pamiętać o dwukrotnie dłuższym, niż dla chowu konwencjonalnego, okresie karencji leku. Zabiegi takie jak przycinanie ogonów oraz usuwanie rogów mogą być dozwolone wyjątkowo, jedynie gdy praktyki te poprawiają zdrowie, dobrostan lub higienę zwierząt gospodarskich lub gdy zagrożone jest bezpieczeństwo pracowników.

Utworzenie gospodarstwa ekologicznego zajmującego się chowem i hodowlą owiec i kóz daje możliwość zagospodarowania niszy produkcyjnej na rynku produktów pochodzenia zwierzęcego, pozwala na właściwe zagospodarowanie użytków zielonych i gruntów rolnych, służy promocji obszarów wiejskich i daje możliwość rozwoju agroturystyki, jako dodatkowego źródła dochodu dla producenta. ■

fot. Aldona Kawęcka

Wypas wolny wrzosówek